

Etty Hillesum - De alchemie van het dagelijks leven¹

– Isabel Nobre Santos

Als we Etty lezen, dan ontdekken we dat ze onmiddellijk een deel van onszelf lijkt te zijn, misschien wel omdat ze zo zichzelf is en toch, tegelijkertijd zo universeel! Omdat ze zo universeel is wordt ze een geschikt voertuig voor de psychologische transformatieprocessen die zich in ieder van ons aan het ontwikkelen zijn. Etty gaat uit, zoals de dichtkunst dat ook een beetje doet, van de ervaring van de zuivere enkeling en door heel erg de diepte in te duiken, raakt zij dat wat universeel is in elke individuele ervaring. En dan vertaalt zij deze (ervaring) door haar in een voor ons verstaanbare taal op te schrijven. Zij is dichtkunst in menselijke vorm, waarneming die vlees en bloed is geworden en alchemie die door de dagelijkse beschouwing van de schoonheid van het leven ontstaan is.

Isabel Nobre Santos is geboren in een theosofisch gezin. Zij is voorzitter van Loge Koot Hoomi in Lissabon. Dit artikel is een beknopte weergave van de lezing op 31-10-2004 te Naarden.

Wat wij in Etty Hillesum waarnemen is meer dan alleen maar de persoonlijke zoektocht van iemand die een indrukwekkend leven leidt: het is het menselijk drama dat de vorm heeft aangenomen van één zijn van miljoenen 'personages'. Het is het schouwspel van het leven met Etty in de hoofdrol. Wij kunnen in Etty een heleboel verschillende dingen waarnemen:

- Dat ze in wezen *één van ons is*;
- Dat ieder van ons toegang heeft tot de *zelfde bron van grootsheid*;
- Dat zij, door haar lot te aanvaarden, de weg wees aan de rest van de mensheid; zij liet ons zien *dat het mogelijk is het leven mooi te vinden zelfs als de omstandigheden buitengewoon moeilijk zijn*.

Onafhankelijk van Etty, hoewel we door haar voorbeeld geholpen worden, is het belangrijk dat we ons realiseren dat grootsheid voor allen beschikbaar is. Deze grootsheid komt niet uit ons voort als eenvoudig persoon en uit onze projecties van een overwinning die we graag zouden willen smaken, maar meer uit onze gezamenlijke bron, *het Ene Leven*, waaruit alle creativiteit voor ons beschikbaar is. Wetenschappers vinden vaak dat de evolutie van de mens een gevolg was van het gevecht om te overleven, dat leidde tot de ontwik-

Dit artikel komt ook als top-artikel op de website www.theosofie.nl

keling van onze hersenen en lichamelijke vermogens. Mevrouw Radha Burnier richt terecht onze aandacht op het feit dat vanuit dat argument deze zelfde wetenschappers niet kunnen uitleggen waarom de mensheid dorst naar Waarheid, Schoonheid en Rechtvaardigheid. Dat zijn niet het soort waarden die je nodig hebt om te kunnen overleven of om rijk te worden. In feite is het vaak het verlangen naar Waarheid, Schoonheid en Rechtvaardigheid waardoor Grote Zielen in de 'problemen' raken, aangezien hun opvattingen niet door de gewone mensen geaccepteerd worden en zij in zekere zin een vraagteken zetten bij de wetten en voorschriften die door de mensen gemaakt zijn. Bij Etty zien we dus een mens die diepe liefde opgevat heeft voor de ontdekking van schoonheid, de zoektocht naar waarheid en de moed om te *aanvaarden* wat het leven haar brengt. Dit alles zijn kwaliteiten die rechtstreeks tot haar dood hebben geleid, maar ook tot de ontdekking van haar Zelf en de relatie van het diepere deel van dat Zelf tot God en de mensheid.

Om Etty te leren 'kennen' staan er twee wegen voor ons open:

- het bestuderen van en mediteren over hetgeen Etty ons voorleefde en schreef: of
- diep in *ons zelf* duiken en daardoor de 'Etty in ons' ontdekken.

Deze tweede weg is de weg die voor ons in de theosofie open ligt, de weg van de ontdekking van de innerlijke weg naar de Ene Bron, waarin we ieder ander mens kunnen raken en onze gemeenschappelijke mensheid leren kennen. Dus, diep in onszelf duiken kan toch de beste manier zijn om Etty's voorbeeld te volgen en de schoonheid van het leven te vinden. En hoe zullen we dit doen? *Door te leven*. Vol, openstaand voor de grootheid die we kunnen vinden en die we willen *delen*.

Op haar spirituele pad, dat een extra stimulans kreeg door haar ontmoeting met Julius Spier, wordt Etty door hem aangemoedigd een discipline te volgen die veel overeenkomst heeft met andere spirituele of religieuze paden:

- Meditatie, iedere dag bidden

- Beoefening van yoga of gymnastiek

- Schrijven van een dagboek

Het aandachtig observeren van het dagelijks leven zonder 'filters die het allemaal mooier maken.'

Lezend in Etty's dagboek en correspondentie zullen we getuigen zijn van haar *transformatie* en we zullen zien dat alle hierboven beschreven praktijken slechts *werktuigen* zijn die ze zal gebruiken om *zelfkennis* te verkrijgen. Het is waarschijnlijk een paradox dat hoe afstandelijker men is, in de zin van niet de dingen voor zichzelf willen 'vastgrijpen', hoe opener men is om te genieten van het leven in al zijn volheid. Etty had dat; zij had dat zelfs terwijl zij al in het concentratiekamp was. Vanaf het begin van haar dagboek kunnen we Etty's leven voor ons zien, vol ontdekkingen over haarzelf, de wereld om haar heen en het gewone erfgoed van de mensheid. Een deel van dit erfgoed zetelt in de 'rumoerige' gedachten en emoties die ze beschrijft, wanneer ze ontdekt dat meditatie en haar dagelijkse gymnastiek oefeningen gebruikt kunnen worden om een open ruimte in haar te creëren, waar haar ogen niet gesloten zullen worden door allerlei afleidingen die door haar gedachten en emoties veroorzaakt worden. Zo gaat zij dus aan een nieuwe periode van haar leven beginnen, waarbij zij alles observeert, te beginnen met haar *eigen geest zoals die werkt*.

Het is interessant om te zien, dat in het eerste deel van haar dagboek zo veel 'negatieve' aspecten van haar persoonlijkheid naar voren komen. Eigenlijk kunnen we heel gemakkelijk zien, dat dit een gewoonte is bij elke echte en betrokken zoektocht naar zelfkennis. En wel op een manier die wij bijna zouden kunnen beschrijven als een 'Krishnamurtiaanse' observatie: als we eenvoudig naar onszelf kijken, naar onze mentale en emotionele manier van doen, naar onze vele conditioneringen en zelfs lichamelijke gewoonten, dan zullen we allereerst dat vinden wat minder volmaakt is in onszelf. Dat wil zeggen: als we op een eerlijke manier onszelf observeren.

Ook treffen we voortdurend in Etty's dagboek haar overdenking aan van de verwarring die de mensheid beïnvloedt. Wij zijn ons bewust van een dunne maar sterke schakel met de hele mensheid en de manier waarop dat iemands leven beïnvloedt en ook van de mogelijkheid dat in onze eigen strijd ook de grotere strijd voor de mensheid wordt gestreden. Dit laat weer eens heel duidelijk zien welke mogelijkheid er ontstaat door deze eerste keren van bewust zijn van alles wat er in haar zelf en in de mensheid omgaat; hoezeer zij zelf een 'strijdtoneel' is voor de menselijke vragen, waar deze een gastvrije bodem vinden om verklaard en begrepen te worden en zelfs overwonnen te worden – en waardoor ze de hele mensheid kunnen helpen door middel van het groeiende bewustzijn van één mens. Een ander belangrijk feit dat veel voorkomt bij verschillende ervaringen van zelfontdekking is de *groei van creativiteit*. In het geval van Etty is dit bijzonder zichtbaar en duidelijk in wat zij schrijft.

Etty voelt steeds meer de *noodzaak om de motor van haar leven te worden* en niet alleen maar het resultaat van uiterlijke impulsen. Ook ontdekt zij al denkend dat *creativiteit niet strookt met de luiheid van het alleen maar een 'volgeling' zijn*. Slechts vijf maanden van dit zuivere observeren van zichzelf zijn genoeg voor een van Etty's grootste ontdekkingen:

De ontdekking dat God in haar aanwezig is, of tenminste dat zij door haar meest innerlijke Zelf Hem kan raken.

'Binnen in mij zit een heel diepe put. En daarin zit God. Soms kan ik erbij. Maar vaker liggen er stenen en gruis voor die put, dan is God begraven. Dan moet hij weer opgegraven worden. Ik stel me voor dat er mensen zijn, die bidden met hun ogen naar de hemel geheven. Die zoeken God buiten zich. Er zijn ook mensen, die het hoofd diep buigen en in de handen verbergen, ik denk dat die God binnen in zich zoeken.'

(26.8.1941 – blz. 37)

Etty ontdekt min of meer in die zelfde tijd (eind augustus, begin september 1941)

dat, om moeilijke psychologische situaties op te lossen, het denken niet het antwoord is. Ze legt uit hoe ze alleen maar op de grond van haar kamer zit, min of meer 'in contemplatie' en zich naar binnen keert. En ze schrijft dat, waar het denken onze zorgen en ultieme vragen niet kan oplossen, we daar gewoon rustig en passief moeten blijven en iets anders aanspreken, iets van een andere aard dat effectiever is dan denken. Ze zegt:

'Dan moet je je passief maken en luisteren. Weer contact vinden met een klein stukje eeuwigheid.' (5.9.1941 blz. 39)

Dit vermogen om naar binnen toe 'te luisteren' open te staan voor 'een stukje eeuwigheid' en vooral dit bij zichzelf toe te laten is een van de grootste erfenissen die zij ons kon nalaten.

Want op deze manier laat ze ons de weg zien naar ons 'eigen stukje eeuwigheid', onze eigen bijzondere relatie tot die *Bron* waar alle vrede en liefde vandaan komt.

In oktober 1941 ondergaat Etty nog steeds een transformatieproces, dat zijn wisselvalligheden kent, anders dan de daarop volgende maanden, die vol innerlijke rust zijn en die van haar een volledig ander mens maken. Maar nu vertelt ze ons nog het volgende:

Het is een langzaam en smartelijk proces, het geboren worden tot werkelijke, innerlijke zelfstandigheid. (21.10.1941 – blz. 48)

Etty schijnt zo'n rijkdom aan gevoel te bezitten, zo'n vermogen om de wereld en haarzelf tegemoet te treden, zonder haar gezicht af te wenden, dat haar leven soms erg moeilijk wordt. Maar ze beschermt zich er nooit tegen. Ze beschouwt dat liever als een deel van haar leerweg en ze besluit niemand anders het eindoordeel van haar eigen conclusies en ontdekkingen voor te leggen. Een van haar ontdekkingen is dat het leven niet gereduceerd kan worden tot een aantal begrippen of formuleringen, dat het leven ingewikkeld is en totaal niet gereduceerd of vereenvoudigd kan worden, zijzelf is het die eenvoudiger moet worden om zich aan te passen aan het leven.

En eind november 1941 schrijft ze het volgende:

'Er is ergens een weemoed en een tederheid en ook wat wijsheid in me, die daar een vorm zoekt. Soms lopen er hele dialogen door me heen. Beelden en figuren. Stemmingen. Het plotseling doorbreken naar iets wat m'n eigen waarheid zal moeten worden. Liefde voor de mensen, waarvoor gevochten moet worden. Maar niet in de politiek of in een partij, maar in je zelf. Maar nog valse schaamte om er voor uit te komen. En dan God. 'Het meisje dat niet knielen kon en het toch leerde op de ruwe kokosmat in een slordige badkamer.' (22.11.1941 – blz. 53)

Op 3 juli 1942 schrijft ze:

'Ach, we hebben het toch immers alles in ons, God en de hemel en hel en aarde en leven en dood en eeuwen, vele eeuwen. Een wisselend decor en handeling van de uiterlijke omstandigheden. Maar wij dragen alles in ons en de omstandigheden zijn toch niet het doorslaggevend, nooit, omdat er immers altijd omstandigheden zullen zijn, goede en slechte en het feit van de omstandigheden, de goede en de slechte moet men aanvaarden, wat niet belemmert, dat men zijn leven er aan kan wijden de slechte te verbeteren. Maar men moet weten, uit welke motieven men die strijd voert en men moet beginnen bij zichzelf, iedere dag opnieuw bij zichzelf.' (blz. 109)

Eerder, toen zij nadacht over al het lijden om haar heen, had ze al gezegd:

'En God is ons ook geen verantwoording schuldig voor de zinloosheden, die wij zelf aanrichten, wij zijn verantwoording schuldig. Ik ben in duizend concentratiekampen duizend doden gestorven, ik weet het allemaal en ben ook niet meer verontrust over nieuwe berichten.

Op de één of andere manier wéét ik het alles al. En tóch vind ik dit leven schoon en zinrijk. Van minuut tot minuut.' (29.6.1942 – blz. 104)

Hier worden we al geconfronteerd met een andere Etty: ze is niet langer de jonge

hulpeloze mens, die zoveel twijfels over zichzelf had, niet langer de persoon op wie de uiterlijke omstandigheden zo'n invloed hadden, maar iemand die 'duizend doden doorleefd heeft' en daardoor niet langer 'angstig' is door het verschrikkelijke nieuws dat ieder dag komt.

Etty is aan het veranderen en wordt niet langer op de zelfde manier 'geraakt' door de beroering om haar heen, misschien omdat zij *God 'opgegraven heeft' uit de put binnenin en daarom het leven mooi en vol betekenis vindt.*

'Het is me, of er zich grote veranderingen in me bezig zijn te voltrekken en ik geloof dat het meer is, dan alleen maar 'stemmingen.'

'Dat was gisterenavond een grote doorbraak van een nieuw inzicht, als men zoiets tenminste inzicht wil noemen en vanmorgen was er weer rust in me en ook een blijmoedigheid en een zekerheid al sinds lang niet.' (4.7.1942 – blz. 111)

Misschien kan ik nu uitleggen waarom ik als titel heb gekozen *'Etty Hillesum – de alchemie van het dagelijks leven.'*

Het klassieke beeld van de traditionele alchemie is er een van 'de alchemist in wording' die in een laboratorium werkt om de volmaakte formule te vinden om onedel metaal in *goud* te veranderen. Maar het symbool dat gebruikt wordt heeft natuurlijk een dubbele betekenis, niet alleen van het veranderen van een ruw metaal in *goud*, maar ook van het transformeren van iemands aard in een geschikt *voertuig van goddelijkheid*. Dit is het werk dat Etty die laatste twee maanden van haar leven met steeds toenemende snelheid uitvoert.

Ik wil ook graag dit proces waar zij doorheen gaat vergelijken met *ons eigen transformatieproces*. Als wij net zo diep in de praktijk van de theosofie duiken als Etty dat deed in haar verlangen naar volmaakt-heden, dat heel menselijke wortels had, dan zullen we ontdekken dat in onze theosofische studie *ons alle sleutels worden gegeven over: 'hoe we naar deze transformatie kunnen streven' en 'hoe we er mee om moeten gaan in ons dagelijks leven.'*

Ik ben me ervan bewust, dat iedereen zich Etty lijkt toe te eigenen voor zijn eigen visie of zijn eigen religieuze waarneming van de wereld. Katholieken b.v. willen haar als een ‘christelijke martelaar’ doen voorkomen en in Israël las ik onlangs op internet dat haar nalatenschap op de universiteit wordt bestudeerd als een nieuwe vorm van Jodendom. Aan de andere kant kan men sporen van het Boeddhisme in haar aard van mededogen herkennen en ook een soort ‘bewustzijn’ en zelfkennis die horen bij een ‘Krishnamurtiaanse’ kijk op het leven en de relaties daarin.

Feitelijk moet men vaststellen dat een echte vorm van heiligheid en spirituele realisatie door elke godsdienst of elk pad van wijsheid erkend wordt en dat verklaart waarom allen zich met haar schijnen te identificeren en haar willen claimen voor hun eigen kijk op de wereld. Dat feit laat ons zien hoe *universeel* Etty's pad geworden is en hoeveel een religieuze of sociale benadering (welke dan ook) van haar inzichten kan leren.

De theosofie, die in zichzelf *universeel* en tolerant is, kan Etty's manier van kijken begrijpen en veel aanknopingspunten vinden in de manier waarop zij leeft. Als we kijken naar wat ik beschrijf als ‘alchemie’ dan zullen we zien dat zij misschien onbewust technieken gebruikt die in verschillende tradities werden gebruikt, technieken die de *theosofie* ook uitgelegd en onderwezen heeft.

De belangrijkste speerpunten van deze praktijk zijn:

- een permanent bewustzijn.
- een aanvaarding van het leven ‘zoals het is.’
- transformatie van al het lijden als mogelijkheid om te leren.
- nederigheid voor God en de diepten van de menselijke spiritualiteit.
- de ontdekking van de schoonheid van het leven, dat zich voor onze ogen ontvouwt, zelfs onder omstandigheden van extreme bedreiging.
- het transformeren van zichzelf in een leider (in tegenstelling tot de tendens

tot lui zijn en de gemakkelijke positie van volgeling).

- je leven omvormen in een gave voor anderen en zelf de mogelijkheid scheppen dat anderen kunnen groeien tot grootheid. Etty zei eens: ‘*Soms is het belangrijkste van een hele dag de rustpauze die we nemen tussen twee ademhalingen in.*’

Dit zouden we ook eens moeten overwegen.

Deze alchemie heeft te maken met twee heel verschillende lagen van training.

De eerste laag richt zich op de noodzakelijke discipline en de voortdurende vervanging van negatief gedrag door goed gedrag. Men zou dit kunnen omschrijven als de fase van de ‘z.g. alchemist’ die in het laboratorium van zijn/haar eigen leven leeft en de fundering legt voor het spirituele Pad door, één voor één, de juiste gewoonten, de juiste neigingen door voortdurende waarneming en zelfontdekking aan te leren.

We kunnen hier naar kijken als naar een echte vervanging – door een nieuw dieet, vervangen we de ‘materie’ waarvan het lichaam was gemaakt Door aandacht voor onze emoties vinden we in ons dus wat minder mooi is en door dit zo duidelijk te zien, ‘knapt’ er iets van binnen en worden we al anders, alleen al door die delen van ons te erkennen die we daarvoor zelfs niet hadden opgemerkt.... En mentaal gezien beginnen we een eindeloze lijst op te sommen van kennis en feiten. We proberen het soort gedachten dat in ons denken naar binnen stroomt beter onder controle te houden en we zien weer dat het vruchtbaarder is deze alleen maar te observeren en te leren van de manier waarop ze werken. Aan het eind van dat proces begint wat we ‘meditatie’ kunnen noemen....

Maar de tweede ‘laag’ van dit leerling-schap is van een andere aard, misschien wel omdat zij niet langer afhankelijk is van ‘wat we doen’, ‘hoe veel we proberen’ of van onze (zwakke) wil.

Het is het gevolg van iemands openheid ‘Uw wil geschiede’. Ons zelf wordt niet meer dan de vruchtbare bodem die in-

gezaaid en bewerkt wordt door iets dat transcendentiaal is. En door het accepteren van die gril van het lot daalt er een zekere vrede, sereniteit en diepe liefde voor alle wezens op ons neer. Het gaat niet langer meer om een leerlingenschap in de tijd, iets dat stap voor stap veroverd moet worden, maar om een plotselinge *realisatie*, een bliksemflits, een goddelijke verrassing die je de adem beneemt En wanneer dat gebeurt gaat het alleen nog maar om nu en op alle ogenblikken slechts een voertuig van *HET* te zijn.

Etty zei vaak:

'God neem me in je grote hand en maak me tot jouw gereedschap.'

Ook vanuit louter menselijk standpunt gezien kunnen wij Etty's leven terecht waarderen en er aan terugdenken. Als wij

haar verslag lezen van de jaren 1940, dan kan men niet anders dan voelen *hoe kostbaar vrijheid is* en hoe dankbaar we zouden moeten zijn voor alles wat we gekregen hebben. Zij was op vele manieren een voorbode. Laten we haar waardig zijn door altijd te proberen vrije en tolerante samenlevingen te verdedigen, een wereld waarin zowel mannen als vrouwen de mogelijkheid gegeven wordt om te leren en hun leven te ontwikkelen, een wereld waar tolerantie en liefde er toe zullen bijdragen om een betere toekomst te bouwen.

Noot:

1 Voor de citaten is gebruikt gemaakt van: *Het verstoorde leven. Dagboek van Etty Hillesum 1941-1943*, twintigste druk, 1992, Uitgeverij Balans, Amsterdam.

Vert.: EKB

Terwijl de wetenschap de relationele structuur van
het eindeloos gedifferentieerde universum onthult,
verschafft de spiritualiteit ons een blik
op het mysterie van het Zijn,
de uiteindelijke grond van datzelfde universum,
de tijdloze diepte-dimensie
van het kosmisch geheel.

Uit: Anna Lemkow, *Het heelheid principe*